

ارزیابی تغییر کاربری اراضی مستعد کشاورزی در حوضه آبریز زاینده رود حمید قیومی محمدی^۱

متأسفانه مسأله تخریب و تغییر کاربری اراضی نه تنها در حوضه آبریز زاینده رود، بلکه در سطح کشور بصورت یک بحران ملی مطرح می‌باشد. این بحران که در سالهای اخیر شتاب و شدت بیشتری یافته است، در مجاورت شهرهای بزرگ، صنعتی و مهاجر پذیر بیشتر بوده و لطمات زیادی به بخش کشاورزی عموماً و منابع خاک و آب آن خصوصاً وارد نموده است. در این میان حوضه زاینده رود و بخصوص شهر اصفهان بنا به دلایل صنعتی، توریستی، دانشگاهی و ... از جاذبه و استعداد بیشتری برای رشد بی‌رویه و بدنبال آن تخریب اراضی کشاورزی برخوردار بوده است و متأسفانه بی‌توجهی‌ها دست عوامل ناآگاه و سود جو را در این روند باز گذاشته است. بدیهی است این موضوع علاوه بر خسارتهای اقتصادی و اجتماعی، زیانهای بی‌حد و حصر زیست محیطی را در سالهای آتی برای ایران مرکزی به دنبال خواهد داشت. با انجام این مطالعه امیدواریم گام کوچکی در راستای توقف این آشفتگی محیطی و روند تخریب برداریم تا بلکه این منابع غیر قابل تجدید تولید برای نسلهای حاضر و آتی حفظ شوند.

مطالعه مزبور گامی در جهت معرفی اهمیت منابع خاک مستعد و حاصلخیز کشاورزی که فقط درصد کمی از اراضی کشور را شامل می‌گردد، به عموم بخصوص مدیران و برنامه ریزان و تلاش در راه حفظ و صیانت از توان تولیدی آن می‌باشد. در این مطالعه روند تخریب اراضی در این حوزه طی ۷۵ سال اخیر بررسی شده و فرآیند شتابان و تبعات محیطی آن (در صورت عدم توقف) در سالهای آینده پیش‌بینی گردیده است.

در این مطالعه سعی شده است از تمام روشهای ممکن مبادرت به تهیه و تولید اطلاعات لازم در زمینه شناخت روند تخریب و تغییر اراضی گردد:

الف- به استناد یک بررسی، گستره شهر اصفهان در عرض ۷۵ سال (۱۳۰۲ تا ۱۳۷۷) از ده کیلومتر مربع به بیش از ۲۴۰ کیلومتر مربع افزایش یافته است. بر این اساس نرخ رشد شهر اصفهان در خلال این مدت معادل ۵ درصد محاسبه شده است. در این کار مطالعاتی مساحت شهر اصفهان در پنج مقطع زمانی ۱۳۰۲-۱۳۴۴-۱۳۵۳-۱۳۷۰-۱۳۷۷ براساس نقشه‌ها، عکسهای هوایی و ماهواره‌ای و ... بررسی شده است. و به ترتیب افزایش سطح شهر ۱۰-۱۵-۳۰-۲۴ کیلومتر مربع و بیشتر برآورد گردیده است.

^۱ کارشناس بخش تحقیقات خاک و آب اصفهان

ب- به استناد بررسیهای کتابخانه‌ای در منطقه از جمله یک گزارش مطالعاتی که توسط سازمان برنامه و بودجه استان صورت گرفته است، میزان تغییر کاربری اراضی در محدوده حوضه یکصد هزار هکتار برآورد گردیده است.

ج- با عنایت به بازدیدهای فنی و مطالعات صحرایی انجام شده توسط نگارنده در سال ۷۵ در چهار چوب طرح مطالعات خاکهای شاخص ایران (تهیه نقشه یک میلیونیم خاکهای ایران) برآوردهای جدید و نگران کننده‌ای از تخریب و تغییر کاربری اراضی در محدوده ایران مرکزی و بخصوص حوضه زاینده رود بدست آمده است، که موارد ردیف الف و ب را کاملاً تأیید نموده و گستره و میزان تخریب را در حد ۷۰ هزار هکتار افزایش می‌دهد. مطالعات ردیف ج در هفت قطعه نقشه ۱:۲۵۰۰۰۰ عملیات مشترک در منطقه ایران مرکزی به نامهای شهرکرد، اصفهان، نائین، یزد، ابرقو، آباده و سمیرم صورت گرفته است و اطلاعات استخراجی اولین محصول مطالعات مزبور می‌باشد.

نتایج مطالعات نشان می‌دهد که:

۱- روند تخریب و تغییر کاربری اراضی در مقیاس وسیع و شتابان از سال ۱۳۰۲ تا به امروز ادامه

دارد.

۲- این تخریب در سالهای اخیر شتاب بیشتری گرفته است.

۳- به استناد شواهد مستدل و غیر قابل انکار، درصد اراضی حاصلخیز (درجه ۱ و ۲) در این

تبدیلات به مراتب بیشتر از سایر کلاسها می‌باشد.

۴- بیشتر تخریبها در اطراف اصفهان بر روی تراس‌های سه گانه آبرفت رودخانه زاینده رود

صورت گرفته و این در حالی است که فقط ۳٪ اراضی حوضه از این نوع واحد فیزیوگرافی می‌باشد.

۵- این تخریبها (هرچند باشدت و گسترش متفاوت) در تمامی شهرهای اصفهان، خوراسگان،

خمینی شهر، داران، نجف آباد، مبارکه، فلاورجان، زرین شهر، برخوار و میمه، شهرضا، شاهین شهر و

قابل مشاهده است. ولی بیشترین درصد تخریب در محدوده شهرستان اصفهان می‌باشد.

۶- تخریب بر روی اراضی کشاورزی و باغات در حالی صورت گرفته است که اراضی شور و قلیائی

شرق اصفهان، اراضی تپه ماهوری جنوب شرق و نیز اراضی گچی و سنگلاخی جنوب شهر که عمدتاً

کاربری کشاورزی ندارند، دست نخورده باقی مانده است. در سایر شهرها نیز اراضی غیر مستعد کشاورزی

آسیب بسیار کمتری دیده است.

۷- منابع خاک عرصه‌های کشاورزی حوضه نیاز به صیانت و حفاظت قانونمند و مسئولانه دارد.

۸- مکان یابی صنایع و گسترش شهرها تا به حال اصولی و صحیح صورت نگرفته است.

در این مقاله با استناد به آمار و اطلاعات دقیق مطالعاتی، سعی خواهد شد تصویری کامل از روند تخریب

اراضی در این حوضه ارائه گردد تا با شناخت این پدیده مخرب، بتوان به استقبال پیشنهاد برنامه‌ای کامل،

جامع و مدون برای پیش‌گیری در سطح ملی رفت.